

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Філика Олега Зеновійовича
«Особливості та наслідки європейського мультикультуралізму
(на прикладі Великої Британії)»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань
05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія

Розвиток сучасних суспільств позначений посиленням процесів культурної, етнічної, релігійної, расової диференціації. Такий «диференціалістський поворот» (за висловом Р. Брубейкера), зумовлений наслідками глобалізації – інтенсивними і малоконтрольованими міграційними процесами, переміщеннями робочої сили, транспарентністю кордонів. Ці процеси привели до формування різних моделей культурного плюралізму, етнічного розмаїття, які в кожному конкретному випадку детерміновані впливом особливостей історичного та інституційного розвитку тих чи інших суспільств. Ці моделі знайшли своє обґрунтування в ідеології та практиці мультикультуралізму. Політизація культурних відмінностей перетворила їх у вагомий чинник і одночасно виклик суспільному розвитку більшості сучасних держав, які вимушені формувати та реалізовувати політику управління культурним розмаїттям, політику мультикультуралізму. В цьому сенсі рецензована дисертація О.З. Філика, в якій проаналізовано і систематизовано різні аспекти європейського і ширше британського мультикультуралізму, є актуальною і має теоретичне, і практичне значення з огляду на недостатність дослідження цього феномену в українській історіографії та практичну значущість для українського суспільства. Дослідник ґрунтовно визначив чинники проблематизації мультикультуралізму в науковій літературі та суспільних практиках (с. 18–19), які й зумовили вибір теми дослідження, коректне формулювання об'єкту, предмету та мети дослідження. Метою дослідження є виокремлення, аналіз, структурування й систематизація особливостей концептуалізації, предметної сфери й охопюваності, еволюції, параметрів, детермінант і рамок становлення й розвитку, аспектів, контекстів, виявів, складових і наслідків (у тім числі переваг й дефектів) теорії, практики і політики мультикультуралізму у Великій Британії – як окремішньо, так і на загальноєвропейському тлі (с. 20).

Рецензована робота характеризується ґрунтовним та критичним аналізом і систематизацією величезної кількості літератури (більше 1000) і англомовної, і праць українських авторів (с. 37–48). Це дало змогу автору успішно виокремити малодосліджені та актуальні для української науки аспекти проблематики, пов'язані з теорією та практикою мультикультуралізму.

У теоретичній частині роботи О.З. Філик узагальнив і систематизував численні інтерпретації і теоретичні напрями концептуалізації мультикультуралізму. Дисертант створив аналітичну модель на основі визначення предметних сфер дослідження, сутності і критики мультикультуралізму, до якої віднесено культуру, урядування, ідеологію, ліберальні цінності, імміграцію, інтеграцію, громадянство, ідентичність,

релігію, мову, етнічність, національність, расу, освіту. Автор успішно керувався нею, досліджуючи та концептуалізуючи проблеми британського мультикультуралізму та його особливості в європейському контексті. Модель загалом може бути основою аналізу мультикультуралізму і в інших суспільствах, українському також.

В результаті проведеного дослідження дисертант сформулював низку теоретичних положень і висновків, які містять наукову новизну (с. 23–27). Найвагомішими результатами дослідження, які підкреслюють його наукову новизну, і є актуальними й поза британським контекстом, на нашу думку є обґрунтовані положення що:

– чинно європейська і британська теорія часто не збігаються і відстають від політичної практики мультикультуралізму, хоча до початку ХХІ століття ситуація розгорталася навпаки. Відповідником цього на практиці слугує розуміння британського мультикультуралізму передусім як надзвичайної політики, політичного проекту та переговорного порядку, які охоплюють стратегії, маневри, інституції, дискурси і практики, що свідомо звертаються до мультикультурної реальності та сигналізують про управління соціальним і культурним розмаїттям. Теоретично ж це виявляється в тому, що мультикультуралізм неминуче оскаржується і привласнюється з різних цілей у різних контекстах і залежно від різних політичних обставин;

– чим більше розвивається мультикультуралізм, тим більше він критикується та модифікується незалежно від специфіки партійно-ідеологічного спектра; чим більша частка та чисельність населення різних типів і груп меншин, тим складніші проблеми мультикультуралізму як способу управління розмаїттям; мультикультуралізм – це спосіб інтеграції, результатом якого може бути успіх або невдача, але який завжди спрямований на відокремлення певних меншинних груп і заохочення цього зі сторони держави, хоча й у межах пошуку соціальної єдності, солідарності та рівності; мультикультуралізм завжди націлений на розроблення тих чи інших моделей демократичного громадянства та конституціоналізму, а загалом на ідеали прав людини й громадянина, хоча й переважно у груповому контексті;

– мультикультуралізм у Великій Британії є спробою відповіді передусім на імміграційні процеси і «расову» ієрархію у контексті колоніалізму, а згодом постколоніалізму Британської імперії; британський мультикультуралізм фактично розуміється та формально врегульовується як управління і впорядкування «расових» відносин на тлі політизованого протистояння британської ідентичності й інших комбінованих ідентичностей, зокрема з приводу захисту своїх групових прав; британський мультикультуралізм первинно та в різні періоди історії орієнтувався насамперед на різні вияви соціальних і культурних відмінностей населення Великої Британії, а поточно фокусується передусім на питаннях релігії та міжконфесійних відносин, зокрема політичного ісламу чи політизації ісламу.

Ці та інші положення новизни знайшли відображення у тексті дисертації, переконливо обґрунтовані в результаті аналізу та теоретичного осмислення понять і категорій, що у різний спосіб пов'язані з практиками мультикультуралізму у Великій Британії.

Автор слушно розрізняє поняття і феномени мультикультурності, в основі яких плюралізм національних меншин і корінних народів, та мультикультуралізму, які підкреслюють аспекти сприйняття іммігрантів управління державою культурним і соціальним розмаїттям (с. 57–58). Проблеми управління соціальним і культурним розмаїттям у європейських державах, і ширше у Великій Британії, дисертант розглянув у розрізі співвідношення політики визнання, недопущення дискримінації, справедливості та гідності. Політика мультикультуралізму розглядається ним у співвідношенні та опозиції з політичною інтеграцією, асиміляцією, космополітизмом та формуванням національної ідентичності, яка виступає універсалістською та інтегративною стосовно групових ідентичностей меншин.

Окреслення і обґрунтування особливостей британського мультикультуралізму засновується на фактах його постколоніального / постімперського походження, домінуванні расових відносин, політичного ісламу, інклюзивній політиці інтеграції іммігрантів. В контексті критики мультикультуралізму в роботі отримали подальший розвиток концептуалізація деструктивних наслідків досліджуваного феномену, які і є джерелами конфліктів та негативного ставлення до нього. Автор довів, що їх породжує, з одного боку, необхідність інтеграції меншин в британське суспільство, інтерналізації ними його цінностей та правил, а з іншого, – прагнення меншинних груп гарантій збереження своєї ідентичності, мови, релігії аж до надання особливих прав та виняткового ставлення.

На основі врахування предметних сфер дослідження і детермінант мультикультурних практик у Великій Британії дисертант розглядає мультикультуралізм як феномен контекстуальний а, відтак, такий що перебуває у постійному русі, трансформації, модифікації і т.п. Однак, це не завадило автору вирізнити базові моделі мультикультуралізму, в основі яких – принципи інтеграції меншин у британське суспільство. Також вагомим внеском у розроблення досліджуваної проблематики є авторська періодизація розвитку мультикультуралізму у Великій Британії (с. 142–147).

Висновки, сформульовані дисертантом, відповідають поставленим завданням, логіці викладу матеріалу, аргументовані на основі теоретичних принципів та аналізу значного емпіричного матеріалу. Новизна та об'єктивність сформульованих у дисертаційній роботі наукових положень і висновків, рекомендації обґрунтовані на теоретичних і методологічних засадах політичної науки, систематизації та узагальненні існуючих ідей та поглядів вітчизняних і зарубіжних науковців, використанні комплексу спеціальних і загальнонаукових методів, які дали змогу ґрунтовно проаналізувати та інтерпретувати значний емпіричний матеріал, пов'язаний з практиками мультикультуралізму та їхніми наслідками для британського суспільства. Одночасно, на наше переконання, варто ґрунтовніше описати та впорядкувати теоретико-методологічні засади дослідження. Дисертант подає доволі широкий спектр наукових методів та теоретико-методологічних підходів, використаних в дослідженні мультикультуралізму, його теоретичних, ідеологічних і дискурсивних аспектів, політичних практик. Логічно було б спочатку окреслити та обґрунтувати теоретико-методологічні підходи до аналізу предмету дослідження, оскільки вони обумовлюють вибір методів. Можна також подумати про доповнення

методологічної основи дослідження соціал-конструктивістським підходом, оскільки одним з ключових термінів дослідження є «ідентичність», «етнічність», «націоналізм». До того ж автор фактично використовує в тексті дискурс соціального конструктивізму – «сек'юритизація», «десек'юритизація», «реіфікація», «конструювання ідентичності», «конструювання мультикультуралізму» та ін. Ці зауваження не є принциповими, не применшують наукові здобутки автора та оцінки його роботи.

Представлене дослідження О.З. Филика, його результати мають вагоме теоретичне і практичне значення. Вони суттєво збагачують проблематику мультикультуралізму, соціального і політичного регулювання та управління культурним розмаїттям, уточнюють та розширюють коло понять для опису цих явищ на практиці. Результати дослідження сприятимуть вдосконаленню викладання курсів з проблематики мультикультуралізму в академічних установах та появі нових освітніх програм, в основі яких – проблеми культурного розмаїття, актуальні в тому числі і для України. Значимість результатів наукового дослідження в практичній площині полягає у можливості їхнього використання для покращення законодавства та владно-управлінських стратегій у сфері культурного розмаїття.

Високий науковий рівень та якість дослідження засвідчує апробація його результатів в опублікованих працях. За темою дисертації О.З. Филип опублікував 11 наукових праць: з них 3 – наукові статті у вітчизняних фахових виданнях з політичних наук, 2 – наукові статті в зарубіжних виданнях, 6 – тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Загалом дисертаційна робота О.З. Филика є оригінальним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, яке логічно та аргументовано представляє системний підхід автора до аналізу мультикультуралізму, його предметних сфер, критики та суспільно-політичних наслідків, демонструє професійно-наукову зрілість та методологічну компетентність автора. Зміст дисертації, поставлені завдання, висновки відповідають вимогам, які висуваються до здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 Політологія, з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

Враховуючи актуальність, новизну, теоретичну і практичну значущість одержаних дисертантом наукових результатів, Филип Олег Зеновійович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія.

Кандидат політичних наук,
доцент кафедри теорії та історії
політичної науки Львівського
національного університету
імені Івана Франка

Л.Я. Угрин